

„Nehéz megtalálni az utat kettészakadt világom közepén”

Hubay Miklós naplójegyzetei

Hubay Miklós szerint a napló „veszélyes” műfaj vagy inkább „kihívás”, mert az időnek két síkját fogja be. Tárgya a napi „hordalék”, az épp aznapi meditáció, ám az olvasata: **majdani**. S a mindenkori olvasó a jelenből vagy a jövőből ítél, hisz vagy kételkedik, felismer, megért, vagy elítél. Ráadásul a naplóíró nem tudja, nyilvánosságra kerül-e valaha, amit ír. Üzenetei személyesek, de korának objektív valóságára épülnek. S ez konfliktussá is fajulhat... Megélhetem-e szubjektív beleérzés nélkül, ami történik körülöttem? Így lesz „a naplóírás: szorongás!” „Eltéptem, amit írtam...” (Illyés Gyula 1944). „A naplóvezetés pótcselekvés!” (Huszár Sándor 1971). De a naplóírás az elviselhetetlen környezetből, életből életben tartó is lehet, kiteljesedés egy fiktív, jobb világban. „Magányos bűn a naplóírás, mert üzenetei elveszhetnek, a jövő olvasói kiszámíthatatlanok.” „A hajótörött személytelensége hat – paradox stimulánsként – a legtöbb naplóíróból.” De a napló legtitkosabb magja az ígélet: „...Életünk igazsága egyszer majd kiderül.”¹ Hogy mikor, a választ nyitva hagyja Hubay, tolla szánt, s naplóesszéiben, miközben kötetbe rendezi, magára talál, legyőzi végtelen napjait.

Az író tehát tökéletesen körvonalazza számunkra naplójegyzeteinek legjellemzőbb vonásait: vertikális és horizontális időben és térben. Hangja szenvedélyes, lázadó, vitatkozó, kritikus és önkritikus, lelkiállapota szorongó és biza-kodó, egészében rendkívülien emberi. Ugyanakkor a teljes életet, írói pályát felidézõ, kiteljesítõ.

Több nagy katalizátor köti össze a kisebb-nagyobb esszéket: 1. **a váradi örökség** – ebből fakad reneszánsz ars poétikája: igaz légy, szabad légy, mint költõ, talán mint Janus Pannonius. 2. **Küzdelem a korral**. Gyõzd le az abszurd XX. századot drámaíróként és emberként. 3. **Lélektani önelemzés**: Lenni vagy nem lenni. 4. **Találd meg az utat** Nyugat és Kelet között, fájdalom és szeretet az élet.

Esszéinek gyűjtõ címei is összefüggnek, azaz összefüggést, fejlődést sejtetnek: *Úton és itthon* – a fiatalság bolondságai, *Aranykor* – kiteljesedés az érett

MADÁCSY PIROSKA (1942) Szegeden tanszékvezetõ fõiskolai tanár.

1 Hubay Miklós: Életveszélyes műfaj-e a napló? In *Végtelen napjaim*. Bp., 1996, Ferenczy Könyvkiadó, 397-406.

férfikorban, *Törtaranykor* – mégsem olyan tökéletes minden? *Végtelen napjaim*, I–II. számvetés, önelemzés, *Talán a lényeg* – üzenete a felismerésekről a jövőnek.² Természetesen lehetetlen ezekről a kötetekről a teljesség igényével szólni, csupán próbálkozni szabad.

A naplójegyzetek, esszék olyan Kosztolányisak. Vagy csak úgy gondoljuk, mert Hubay Kosztolányihoz, Illyéshez, Máraihoz való kötődése nyilvánvaló? Nem, sokkal inkább sajátos, jellegzetesen drámai a stílusuk, drámai szituációt teremtő, pl. ahogyan Mexikóról írva felidézi Kennedy halálát vagy a Csendes-óceán élményét – az égbeszökő, csavart felhőzuhatagokat, „melyek mint a Shakespeare-drámák tragikus díszletei, a magasban lógnak, de bármikor leereszthetők”, és lent „sütkérezik az idill: Acapulco”. Ám az idegen csillagok alatt az író hazagondol. Most lírai leírások és hangulatok, apró életképek, rövid, pattogó mondatok szegénységről, gazdagságról, életről, halálról, a trópusok világáról, amely ilyen volt a teremtés kezdetén, és ilyen lesz, ha már nem leszünk. És elhisszük mindezt Hubaynak, átéljük az utazást.³ Különlegesen megkapó, ahogyan Azúr-országról ír, Ady nyomában járunk, a tengeri Alpok útjain. Hubay Vence-ban Marc Chagall házát keresi. Úttalan utak, szakadékok, kietlen hegyhátak, de a futó muskátli a házon ismerős. S valóban találkozik vele, a vak sötétségben a fény a házigazda, akivel franciául beszélhet.⁴ Találkozás és utazás, irodalom és történelem, jellegzetes karakterfigurák a 60-as évek Párizsából, Rómából és Firenzéből, aztán Helsinkiből, Indiából, Athénből. Talán a legdrámaibb Örményország felidézése, a Musza Dagh tragédiája. A katasztrófa elborzaszt, de újrakezdést is jelent.⁵

Tobzódnak a vizuális élmények, melyek valóságosak, melyeket magunk is így éltük át – Cannes fölött, a hegyről, ahol André Gide is lakott, virágmezőkön és mimózaerdőkön át látni a tengert. S a horizonton néha napkeltekor felbukkan egy csodás sziklás hegyvonulat – Korzika. Misztikus világ, amelyet, mint Afrika partjait Gibaltárról, csak vágyódva csodálhattunk, álmaink meg-elevenedéseként.⁶ Az „utazások” emlékei, találkozásai: európaiság és magyarság vallomásai. Egy polgár, egy magyar író-értelmiségi üzenetei, aki Európából is mindig hazagondol – úton van, mégis itthon van, a francia Loire-menti tájból

2 Hubay Miklós: *Úton és itthon*. Bp., 1970, Gondolat. Naplók, találkozások.

Hubay Miklós: *Aranykor*. Bp., 1972, Szépirodalmi.

Hubay Miklós: *Törtaranykor*. A szerző válogatása életművéből. Budapest, 1997, Örökségünk Alapítvány.

Hubay Miklós: *Végtelen napjaim*. Bp., 1996, Ferenczy Könyvkiadó.

Hubay Miklós: *Végtelen napjaim. Új folyam*. Bp., 1997, Elektra Kiadóház.

Hubay Miklós: *Talán a lényeg?* Bp., 1999, Littera Nova Kiadó.

3 Hubay Miklós: Egy mexikói utazás jegyzetei, 1963. december–1964. január. In *Úton és itthon*, i. m. 7–38.

4 In i. m. Hol lehet most Chagall...? 39–50.

5 I. m. 171–181.

6 I. m. 75.

dunai partokra viszi képzelete. Kirepül, de visszajönne, sorsának fordulatai felerősítik magyarságtudatát.

Ennek az önvizsgálatnak nagyszerű fejezete a *Nem néma nemzet* című esszé-füzér a magyar literatúra külföldön való terjesztéséről. Elkötelezett hitvallása ez Hubaynak – Vörösmarty nyomán is. A József Attila-fordításokkal Genfben, André Prudhommeaux-val együtt, már a 40-es években a világ elé járul, s ebben segíti a római rádióban Umberto Albini professzor a XX. századi magyar költőkről szólva.⁷ A világirodalmi folyamatban benne kell lennünk, az elzárkózás, önelégültség káros, hírünk a világban csak rajtunk múlik. Csak „egyetlen Európa van, ahol én vagyok, ott van Európa” – írja Hubay még 1966-ban. Minden gondolata, minden megismételt kiáltása aktuális ma is. „Hány száz évig kelle-ne élnem, hogy számot adhassak az életemről?”⁸

A 70-es évek írásai kortárs klasszikusokról szólnak, úgy tűnik, kiforrottak, de a bevezető esszé ismét a kételkedése, milyen a mi korunk, vajon létezett-e aranykor, vajon elérhető-e valaha a vergiliusi biztatás? Irodalom, képzőművészet, színház elválaszthatatlanok egymástól, és elválaszthatatlanok e kötet főszereplői is, nem lehet őket elfelejteni. Költői és művészi sorsok, példaképei: József Attila, az emberiség kínjai, Illyés Gyula, a fény és értelem költője, de itt vannak a kevésbé ismertek: Gulyás Pál, Heltai Jenő. A lírikus Gulyás Pál nevét ma már alig emlegetjük, ám Hubay tanulmánya életre kelti. Újra kell olvasnunk apokaliptikus, különös magyarságverseit.

Látomásai két háború szörnyű bűneit idézik, a történelmi katasztrófák képei úgy bomlanak ki előttünk, mint Madách víziói. Stílusa, jelképrendszere a korábbi, 30-as évekbeli debreceni olvasók számára szokatlan lehetett. Misztikus, archaikus nyelv, démonok világa, távoli kultúrák jelképei egyesülnek a pusztulásokat megelőző költészetben. Az „elásott” szavak újraélednek, a mindenség költészete ez.

*Ez itt az alföldi bús pusztaság,
nincs semmi már, csak puszta két karom,
mégis enyém lesz az egész világ
forgása, e folyton forgó malom...⁹*

Érezzük, minden egyes elmélyített költői és drámaírói portré (Radnóti, Illyés, Sarkadi Imre) Hubay egyre kiteljesedő írói énjéből fakad. Valahol közös az ars poetikájuk – elkötelezettség, érzékenység a jövő problémáira, de közös a magányosságuk is.

A *Történetek* a Hubay által kiválasztott életmű legjava. Végtelenül lebilincselő az az alázat, ahogyan az író elbizonytalanodik, kéziratának tökéletes-

7 I. m. *Úton és itthon*, 184–230.

8 I. m. 256.

9 Idézi Hubay: *Aranykor*, i. m. 113.

sege lehetséges-e? Ez az író felelőssége és – társtalansága. Számbaveszi legkedvesebb drámáit, újra és újra vall a drámaíró sorsáról (*Ők tudják mi a szerelem; A zsenik iskolája; Tüzet viszek; Egy szerelem három éjszakája*, és sorolhatnánk tovább). Érdekes, hogy egy Kabdebó Lóránttal készült riportban ismételtlen visszatér a Nouvelle Revue de Hongrie szerkesztéséhez, illetve genfi missziójához: a magyar kultúra közvetítésének alázatos és szolgáló feladatához.¹⁰ És újra említi André Prudhommeaux költő, műfordító jelentőségét József Attilával kapcsolatban. Lázadó, meg nem alkuvó szenvedélyessége valahol Hubayé is. Genfben találkozik a meghívott magyar írókkal és művészekkel: Illyés Gyula, Gyergyai Albert, Márai Sándor, Ferenczy Béni, Szűcs László, Sótér István (1942–1948). Ugyanakkor a Svájcban eltöltött hat év csak megerősíti drámaírói célkitűzését: a magyar dráma szellemi szintjét a „József Attilai univerzalitás” szintjére kell emelni.¹¹

Hol is, mikor, mivel kezdődött a dráma iránti rajongás? Talán legkedvesebb képeskönyvével még Váradon, az Arany-balladák albumával. A Zichy-illusztrációkkal sűrített könyv a jelenetek látványát adta. Az önéletrajzi vallomásokban gyerekkorról, ifjú éveiről sok mindent elárul. Emlékeiből kibomlik a személyiség – apa nélkül felnőni, magyarnak lenni Trianon után Váradon; a genfi évek a háború alatt s a visszatérés 1948-ban hazájába, a kommunista terror idején. De dolgozhat, írhat, rendezhet a Nemzeti Színházban, és taníthat a Főiskolán, míg 1957 nyarán aztán mindkét munkahelyéről elbocsátják. A „lenni vagy nem lenni” tudatába mar, de élni kell tovább, „a meghívott halál szabadságáról lemondva, rabszolga módon, megaláztatások között s még a gyávaság látszatát is vállalva...”¹² Megtörte lelkét az elkövetkező tíz esztendő? Nem, soha, Hubay nem adja fel, „a fájdalommal együtt jár az az érzés, hogy része vagyok a végtelennek...”¹³ A minden mindegy elszántságában valaminek történnie kell, jelek és fények, a változás 1968 októberében újra Genfet hozza, húsz év után. De az új élet, a firenzei felkérés, a tanítás lehetősége Itáliában csak 1974-ben érkezik el, és csak 1987-ben, a rendszerváltás előtt tér vissza, hogy újra taníthasson a pesti Színház és Filmművészeti Főiskolán. Évtizedek teltek el, írói hivatása azonban nem változott: a magyar irodalom közvetítése a nagyvilágban és a magyar dráma sorsáért való küzdelem. 1981-ben a Magyar Írók Szövetségének közgyűlésén szenvedélyesen védi a magyar irodalom magas színvonalát, európaiságát, nagyságát – önmagunkkal szemben. Elképeszti az itthoni kishitűség, nemtörődömség, hinnünk kellene önmagunkban, a magyar lírában és a magyar drámában. „A dráma az ember helyzetét mutatja meg az adott világban...” „Az élő drámairodalom kreatív bemutatása nélkülözhetetlen szava a nemzeti önisme-

10 Hubay: *Történetek*, i. m. 113.

11 I. m. 253.

12 I. m. 276–281.

13 I. m. 282.

retnek és a társadalmi katarzisanak...¹⁴ Nincs nemzeti színházunk, nincs színházművészetünk, mert nincs becsülete a magyar drámának!

Sajnos Hubay szenvedélyes segélykiáltásai elhalnak az igénytelenség szellemében, és ez a kulturális nihil csak fokozódik az ezredfordulón.

Végtelen napok, gyakori útrakelés, egyre nyugtalanabb élet, a „tolvaj öregség” közeledik. Búcsúzik Itáliától, és haza készül. Ám egyre többet foglalkoztatja az irodalom, a dráma szerepe megújult világunkban. A drámaíró feladata, hogy katarzist keltsen az emberiség reménytelenségében. Talán azért érez igazi részvétet a bűnösök iránt, mert az édesapja (akit soha se ismerhetett) bíró volt. „Ez különösen hatványozódik egy olyan világban, amelyben bűnösök kísérnek ártatlanokat...” „Ahol a madáchi felismerés látszik igazolódni: ahol a társadalom rohad, buján tenyész a bűn.”¹⁵ Különös éleslátással tapint rá, emlékei között kutatva – egy-egy régi beszélgetést vagy értelmiségi találkozást felidézve – időszembesítő korproblémákra: milyen kár, hogy a humán és reáltudományok elszigetelődnek egymástól! Nyitottabb gondolkodással a szakbarbárságot el lehetne kerülni. Mert a technika és a közgazdaság, valamint a politika egyeduralma elpusztíthatja a kultúrákat vagy magát az emberi létet. Életveszélyes az értékek elvesztése, a szuperhatalmak gazdasági mohósága – mi lesz így a sorsa a kis nemzeteknek?¹⁶ Lehet mégis bízni a „szép szó” nemzetmentő erejében? „Felmorzsoltsz eszmék, kibebezett értékek, lefokozott szellemi igények szürke masszájában élünk...”¹⁷ Mikor írta mindezt Hubay? A 80-as évek végén, a rendszerváltás előtt. Megdöbentő. Az azóta eltelt évek alatt szinte semmi sem történt. Csak elmélyült a válság. Ezredvégi szorongások törnek fel az esszékből, beszélgetésekből, vagy Madách jóslata, az emberiség önmagát fogja elpusztítani. „Azt hiszem, elég ledönteni a múltnak rémeit / s szabad versenyt szerezni az erőknél. / Kilöktem a gépből egy főcsavart. / Mely összetartá a kegyeletet / S pótolni elmulasztám más erősből.”¹⁸

A naplójegyzetek rövidülnek egy-egy „napi tünődés” rögzítésére. Töredékek a múltból, jelenből – a jövőből? Az idő nem számít, de erővonalai kirajzolódnak a világot és önmagát kereső író vallomásaiból.¹⁹ Olyan ez, mint mikor a festő önarcképet alkot, többször is próbálkozik, míg egy-egy karaktervonást eltalál. A lélektani önelemzések az élet értelmét vagy értelmetlenségét keresik: lázadás, küzdés, szeretet, gyűlölet, fájdalom, öröm, valóság, képzelet, félelmek, hit, elnémulás és írás. Csupa megoldhatatlan ellentét az életünk, a végtelenbe belevesző, csak egy porszem csupán. Azonban a konklúzió: „szánts tollam” jobban, mellyel le lehet győzni a kételkedést.

14 I. m. 296.

15 I. m. 304.

16 I. m. 321.

17 I. m. 324.

18 I. m. 336. Idézi Hubay: Londoni szín.

19 Hubay Miklós: *Végtelen napjaim*. Bp., 1996, Ferenczy Könyvkiadó.

Csak az élt teljes életet, akinek vannak emlékei. Eszmefuttatásaiban fel-feltör az igazságtalanság elleni lázadás, a színvonaltalan, elgépiesedett irodalom megvetése. Még megvan a történetiség – az 50-es, 60-as, 70-es évekről: Hogyan is volt? Magyarságtudat = nacionalizmus; hírünk a világban = nem fontos; lehallgatások és áthallások, börtönévek és emigrációk, öngyilkosságok, temetések és túlélések. Megélt és megértett tanulságok, s közben felidézi találkozásait kortárs írókkal vagy már csak szellemükben jelenlevőkkel. „Magyarországon a színházművészetben virágzik a középkor...”²⁰ „Mi a siker? Csőd, csapda, becsapás is.”²¹ Itáliában sem felhőtlen egy magyar író sorsa – idegen ő a nagyvilágban, s idegen egy kicsit itthon is. Olaszul vagy franciául előadni nem ugyanaz, mint magyarul, anyanyelvünkön. Márai kérdésével azonosul: „Hol az a szellemi vagy morális jogcím, amivel a Nyugat ma megkövetelheti tőlem, a keletitől, hogy hajbókoljak előtte?” (1985).

Talán legjobban mégis az fáj Hubaynak, hogy elveszti kapcsolatait a magyar színházakkal, két világ közt őrlődik – Nyugat-Európában kelet-európai, s itthon már nyugati lett... Közben óriási változások történnek a világban, 1989/90-et írunk – „mennybemenetelek – pokolramenetelek”.²² Ugyanakkor annyi mindent átélt a XX. század zűrzavarában, hogy már nem hisz a politika mágusainak. Rövidülő naplójegyzeteiben nem sokat foglalkozik a rendszerváltás mámoros optimizmusával, inkább önelemzést ad mások személyiségén keresztül is. A magányosság, az elmúlás szorongása nyomasztja: megtettem-e eddig, amit megtehettem, s vajon szükség van-e még rám? Írásai szaggatottak, emlékei felszelenek. Illyés, Márai naplóját olvassa. Ők is önkínzó. „Nem tudok magyarul” – írja a nyelv tudósa, Illyés.²³ Márai pedig tizenhét éven keresztül készül a szabadító öngyilkosságra.²⁴ Most végre 1989-ben lehet Máraira emlékezni a budapesti PEN Klubban. A hivatalokból persze senki sem jelenik meg. A franciák számára ugyanakkor halhatatlanná vált Márai. Értelmetlen ez a világ, a jövő kétséges, de a múlt is az. Azonban nem lehet ítélkezni, mert „mindennek az ellenkezője is mindig lehetséges volt és lehetséges lesz”.²⁵ Az ezredforduló táján mindannyian elbizonytalanodtunk és várakoztunk. Valahogyan kikökönt az idő a megszokott kerékvágásából, álmodtunk egy jobb világról vagy egy rosszabbról... „Most az év mint homokóra fordul.”²⁶ „A naplókötetek előnye, hogy bárhol felütheted, bármikor leteheted” – írja Hubay.²⁷ Igaz ez a *Végtelen napjaim* végtelen áradására, az élet nagy versenyére, amelyben a „ki él túl kit” törvénye

20 I. m. 40. 1978.

21 I. m. 41.

22 I. m. 92.

23 I. m. 198.

24 I. m. 104.

25 I. m. 109.

26 I. m. idézi Babitsot, 115.

27 I. m. 143.

uralkodik. Közép-európai létünk nagy metaforájának tartja ezt az író.²⁸ Egy-egy jegyzete időtől függetlenül, bár egy-egy konkrét személyből vagy esetből kiindulva, összefoglaló jellegűvé válik. Tételmondatai filozofikusak, irónikusak, a déjà vu élményéből táplálkoznak. Tulajdonképpen a naplórészletek címeit is összeolvashatjuk: „Rég lejátszották a meccseinket... – Nyomorúságainkból; Utóirat egy levélhez... – Most már értem Eduárdot...” (utalás a *Walesi bárdokra*) stb. Választott drámaírói sorsát elemzi minden egyes oldalon, a drámaírói mesteresség értelmét keresi. Talán így határozza meg: „Van a létezésnek, a felelősségnek, a sorsnak egy alaprétege, amelynek feltárásához a drámai forma kell.”²⁹

Az örök dilemma kísérti a megírt és még megírandó drámákról, a teremtő fantázia felvillanásait érzi, előadásokat lát a színpadon és a világegyetem színpadain. A meg nem született művek tökéletességét nem vitathatja senki. A drámaírás szenvedés, mégis öröm. „Az én Nemzeti Színházam mozog, bár folyton eltemetik, mégis feltámad. De minek? És kinek?” – írja 1985-ben.³⁰ Végző konklúzió „...sírva tallóz, aki él” az új rend ezredévében. Kutat a régi naptárakban, régi címek, régi nevek, régi lakások – ez a halandóság? Vajon érdemes-e hosszú életet élni? A barátok elmúlását vagy halál előtti állapotukat felidéző sorokból árad a „tompaság, rezignáció, fojtott irónia, megvetés...”, de megrendíti minden szellemidézés. Ezek a jegyzetek egy-egy különleges művész, író, költő búcsúztatásának drámai rézuméi. „Ok-talan a halál?”³¹

Egyre ironikusabb kritikával illeti a politikai, gazdasági változásokat is: „...magának rág mind, aki rág...” (József Attila) „A korrupciót azért kockázatos támadni, mert nemcsak a korrupctak érzik találva magukat, hanem a korrumpáltak is.”³² Ez az újkolonizálás, amely most zajlik, egy emberöltő alatt végbe-mehet, az eladósítás stratégiája kiválóan működik, munkanélküliség, áremelés, a szociális szolgáltatások csökkenése, az exportált globalizált kultúra átka sújtja a kis nemzeteket és a legszegényebbeket. A profitszemlélet mindent legyőz, ha van, volt igazság, azt „el kell gereblyézni”, „és az égen hét ágra süt a világ-bank”.³³ Talán Hubay legfélelmetesebb jóslata a természet gyásza, a természet isteneinek elnémulása. Borzongva olvassuk újra és újra üzeneteit a kollektív mulandóság rémképeiről. Hogy milyen lesz az atomtél, azt már Madáchtól is tudjuk: „E vérgolyó napod”, mondja Lucifer Ádámnak. De a „néma lesz tavaszunk” (Nemes Nagy Ágnes) víziója még szörnyűbb, hiszen a madárdal és hársfaillat nélküli tavasz nem újjászületés többé.³⁴ A néma csend a nyelvek kihalását is jelentheti, „sóval bevetett Karthágókat, letarolt őserdeivel együtt lélegző,

28 I. m. 143.

29 I. m. 169.

30 I. m. 183–184.

31 I. m. 223.

32 I. m. 263.

33 I. m. 271.

34 I. m. 280.

tüdejét veszítő, szomorú trópusokat, fakuló Gauguin színeit az elveszett paradicsomnak”.³⁵ Apokaliptikus látomás jegyzetek, megrázó tragédiavázlatok ezek az írások a civilizációk haláláról, nemzetünk kihalásáról. „A költő elnémulása a természet rendjének a végét jelentheti.”³⁶

De a dolgok mégsem lehetnek értelmetlenek. Az élet lényege mindenképp felett feladatunk teljesítése. Hubay számára ez az írástudók parancsa, és ebben lelheti fel talán a **lényegét**. „Futtató öregség” – az öregség kegyelme bölcsességgel tölti el. Tervei vannak, bár érzi, az idő rövid, mert egyre gyorsul a napok átfutási ideje. Pedig Hubay még megragadná a pillanatokat, hisz annyira szereti az életet. Életszeretetére jellemzően idézzünk most egy itáliai idillképet az olaszok déli ceremóniájáról. „Nincs gyerek és nincs öreg hosszú egy Olaszországban, akinek fel ne ragyogna az arca, mint mindenkinek az asztal körül, amikor meglátja a diadalmasan asztalra tett nagy lábas pasta rengő halmát, tetején a paradicsomos-húsos bolognait vagy az aromás füvektől zöld liguriai mártással, vagy az erdők illatát terjesztő porcini gombával, vagy kinyílt kagylók meg a tenger egyéb virágai pompájában – és persze ott van mellette a reszelt páрмаi sajt is, hogyha a mártás megkívánja, még azzal is megszórhassa, aki úgy szereti...”³⁷ Igen, aki így tudja érzékeltetni egy itáliai család mámoros étkezését, annak illatait, ízeit, az sokkal jobban szereti az életet, minthogy megadja magát az elmúlásnak.

Munkára fel, az új-régi műfaj, a napló izgatja. Személyes műfaj? Vagy személytelen? „Emlékirat-pótló és drámaírás-pótló” – „naplopás”, de életének értelmet adó. Kéziratának rengetegéből több kötetre való is kitelik, és még sokok marad publikálatlan.

A *Végtelen napjaim új folyamában* a teljes életet idéző útjegyzetek rendkívül szórakoztatók és újdonságot adók: például a bikaviadal drámája Ferenczy Béni rajzaival,³⁸ vagy a giramontei Szent Iván-éji ünnep az „álombogaraival” (szentjánosbogarak), melyek olyanok, mint a marslakók vagy a „borsószem-ufók”. Fényeik bevilágítják a völgyet a ciprusfenyők mentén a virágzó rózsabokrokkal és a fehér lovakkal. A búcsúzás felsejlő fájdalommal teszi felejthetlenné e paradicsomi kert leírását.³⁹ Azután filmszerűen peregnek előttünk a velencei karneváli emlékek, mint Alfred de Musset költeményében. Előbb a tömeg, az álarcosbál éjjeli kavargása, amikor a halál is jelen van. De másnap üres és ragyogó a Szent Márk tér, a hajnal mindent tisztává varázsol, az eget, a földet, a tengert. Itália szeretete, az ott átélt napok szépsége árad a képekből, melyet soha nem lehet elfelejteni.⁴⁰ Majd Párizs „gyöngyházfényű” ege alatt sétál az író, reggel

35 I. m. 283.

36 I. m. 307.

37 I. m. 268.

38 Hubay Miklós: *Végtelen napjaim (Új folyam)*. 1977, Elektra Kiadóház, 14–20.

39 I. m. 33–37.

40 I. m. 47–50.

a Montparnasse körúton, az Invalidusok terén, ahonnan a Rodin Múzeumra látni. Mit is csinálnak a párizsiak? Leülnek a kertekbe, nézik az eget, aztán továbbmennek („flangálnak”), vagy vesznek egy könyvet az Álmodozás költészettanáról (Bachelard). Mit hallunk ál munkban, vagy mit látunk? Az álomfejtés titkait a gyermekek tudhatják csak, vagy mi is, kik életünk vége felé újra álmodunk! (Mert nem tudunk aludni.)⁴¹

Emlékek és keserű számvetések párhuzamossága merül fel gyakran, például a világ legszebb panorámájáról természetesen a Duna-partról nézve. Ott sétáltak a Nyugat írói, a Hungária teraszán Magyar muzsikája visszacseng. De hova lett mindez? Már nem érdekes a világ legcsodálatosabb sétánya – „a magyar közélet saját pecsenyéjét sütögeti a dácsájában”.⁴² Semmi sem olyan, mint amilyennek elképzeltük, kedvetlenné vált a világ ennek az új kornak a hajnalán, sérülékeny az író munkakedve. Valahogyan összefolynak a napok, „álmassá és restté vált Magyarország”, „valami búzlik Európában, a zsibbadás általános”.⁴³ Újra bezárul a világ körülötte, de Hubay soha sincs egyedül. Csodálatos barátainak, író társainak szellemei, alkotásai vele vannak – Pilinszky János, Ferenczy Béni, Illyés Gyula, Márai Sándor, Vészi Endre, Garay Gábor, Vargha Balázs, Végh Sándor, Gara László, Tolnay Károly – műveik, képeik, szobraik a házioltáron, lakásában körülveszik.

Magyarságféltése erősödik, ahogyan átéli az Európai Unióhoz való csatlakozásunkat. Európa még mindig „gyanús kelet-európaiaknak tart bennünket, akiknek ki kell érdemelnünk a belépést az elit klubba”.⁴⁴ Amit kapunk, hogy beléphetünk a „pénzéhes nemzetek” közé. És az új magyar „csodák” csak nem jönnek! „Olcsóbb a költő, mint a hús!” „A magyar kultúra, a magyar irodalom leértékelődik, nem piacokonform”, mondja ezt keserűen a PEN Klub elnökeként és a Magyar Írószövetség vezetőjeként.⁴⁵ De „on revient toujours”, Hubay a megírt és átírt műveinek újragondolásából továbblép, tervezett műveinek listája egyre hosszabb.⁴⁶ Úgy érzi, a naplójegyzetek pótolják a baráti beszélgetések, a társasági élet igényét. A kéziratokat lehetetlen valóságosan rendezni, de az író „kristálytisza kompozíciókról álmodik”.⁴⁷

Ilyen kristálytisza kompozíciójú a *Talán a lényeg* kötet (genfi és firenzei naplók a magyar líráról).⁴⁸ A kötet mottója „Ha a versek megmaradnak, talán a lényeg marad meg” (Szerb Antal). A magyar versek tolmácsolóit, barátait köszönti ezért Hubay, azokat a francia és olasz írókat, költőket, akik a magyar nyelv

41 I. m. 56–59.

42 I. m. 56–59.

43 I. m. 80–99.

44 I. m. 170.

45 I. m. 228.

46 I. m. 299.

47 I. m. 306.

48 Hubay Miklós: *Talán a lényeg*. Bp., 1999, Littera Nova kiadó.

szerelemesként fordították lírikusainkat Európában, azaz a magyar irodalom nagykövetei lettek: André Prudhommeaux (József Attila, Radnóti, Ady, Petőfi), François Gachot, Maxime Beaufort (Kosztolányi), Armand Robin (Ady), a nyelvzszeni Jean-Luc Moreau (Ady és a többiek), Umberto Albini (József Attila és a XX. század magyar költői).⁴⁹ „Külföldön a magyar literatúrának terjesztése” – ebben hiszi Hubay életének értelmét és jutalmát. Mit tett ezért Firenzében? „Itt élettemnek egyetlen titka és értelme van: az, hogy magyar vagyok” (Vas István: Titok). Magyar irodalmat, magyar nyelvet úgy tanított a firenzei egyetemen, hogy verseket írt a táblára. Magyar versekkel ébresztette fel tanítványai kíváncsiságát, akik „a líra varázsával gyermekké lettek, mert a vers nálunk a tiszta beszéd”.⁵⁰ Adyt úgy tanítja az olasz fiataloknak, hogy Latinovits lemezét hallgatják, és olvassák Ady versét Rómáról. Ez Hubay módszere. A volt és lesz időket pillanatokba sűrítő költővel azonosuló író úgy eleveníti föl előttünk az örök város védő kultúráját, hogy újra sietnénk, rohannánk Rómába, örök életre vágyva.⁵¹ A diákok Babitstól tanultak számolni, egy szám egy rím. Petőfitől a világszabadságot, Zrínyiből az egyetemesség vízióit, Illyéstől a magyar pusztát. Ezek a naplójegyzetek személyes-szemérmes vallomások, az idézett versrészletek teszik ilyen varázslatossá őket. „Minden óra végén az otthagyt versek cserepei valami értelem felé mutatnak.”⁵² A költészet rangjáról, mindent elsöprő erejéről, isteni létéről vall Hubay, mint Shelley a XIX. században. Hisz a váteszek kinyilatkoztatásában, „az összecsendülő szavak hitelében, a korrespondenciákban és a további evidenciákban”.⁵³ Az egyetemes magyar kultúrát a magasabbrendű értékek világával a költészet fogja össze határon innen, határon túl. Mi mindent élhetünk át a vers üzeneteiből? „Végzetünket, jövőnket, álmoképeinket, száműzetésünket, pusztá létünk főbenjáró bűnét.”⁵⁴

A felidézett költők íve – Petőfi, Arany, Madách, Ady, Kosztolányi, Babits, József Attila, Radnóti, Illyés – Sauvageot-nál a magyar nyelvet értő és a magyar irodalmat ismerő francia polihisztornál is így szerepel.⁵⁵ Hubay esszéi nem hagyományos verselemzések vagy értékelések, hanem a költő-drámaíró szenvedélyes vallomásai, a befogadó örömmünnepei. E kötetben keveset szól Madáchról, pedig tudjuk, számára a Madách-élmény indító és meghatározó.⁵⁶ Madáchról szóló naplójegyzeteit, utolsó könyvét újraolvasva még jobban meg-

49 I. m. 6–35.

50 I. m. 41.

51 I. m. 45.

52 I. m. 64.

53 I. m. 79.

54 I. m. 105.

55 Ld. Bővebben: Aurélien Sauvageot magyarságélménye: irodalom, történelem, kultúra. In Madácsy Piroska: *Francia szellem a Nyugat körül*. Lakitelek, 1998, Antológia Kiadó, 287–297.

56 Hubay Miklós: Madách jegyzetek, in *Kortárs*, 2007/10., 12. sz.; 2008. 2., 9. sz. Ld. bővebben Madácsy Piroska: „Nemzeti színjátszás, drámai magyarság...” (1941) *Hubay Miklós üzenetei*. XVII. Madách Szimpózium. Szeged, 2010, 168–177.

érthetjük ismételt téziséit: „Aki Magyarországon végre komolyan drámairodalmat akar csinálni: térjen vissza Adyhoz.” A tragédia a líra szelleméből születik.⁵⁷ Ez a könyv, mint a többi is, külön tanulmányt, újabb és újabb megismerő tűnődést és elmélyülést kíván. A két világ talán már nem olyan távoli egymástól, líra és dráma, magyarság és európaiság – egybeforrhat-e valaha?

*Írásaimban megtalálhatod,
Miről beszélt és miről hallgatott,
Mit hirdetett és titkolt ez a század. (Székely János)⁵⁸*
(2011. május 8. elhunyt Hubay Miklós.)

Rabóczky Judit Rita: Giotto angyala (2006, égetett agyag, vas, részlet)

57 I. m. *Talán a lényeg...* 133.

58 Idézi Hubay, i. m. 258.